

СЕКЦІЯ 7

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

КОРУПЦІЙНА КУЛЬТУРА: НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА РАКУРСИ ВИВЧЕННЯ

CORRUPTION CULTURE: SCIENTIFIC APPROACHES AND PERSPECTIVES OF STUDY

У статті подано концепцію корупційної культури як соціально-психологічного феномена, здійснено спробу його категоризації. Цільову зумовленість корупції визначено як об'єктивацію проблеми вирішення формальних питань у контексті формальної процедури, але неформальними (корупційними) засобами. Представлено теоретико-методологічні та концептуальні підходи до наукового аналізу корупційної культури у зарубіжних наукових студіях. Визначено функціональні, структурні, поведінкові та інші аспекти змісту досліджуваного феномену. Корупційну культуру як ієрархію представлено на трьох рівнях. Основними процесами ідентифікації корупції як соціокультурного явища визначено процеси легітимізації та ритуалізації корупційних практик. Зазначено, що в умовах імітації формальних процесів боротьби з корупцією корупція як нормативне середовище виступає певним сталим регулятором соціально-правових стосунків у суспільстві. На основі аналізу наявних теоретичних та практичних досліджень представлено визначення поняття корупційної культури. Зазначено, що соціально-правова сутність корупції полягає в інтеграції таких кримінальних феноменів, як національна корупційна традиція, корупційна організаційна культура та корупційні деструкції державних інститутів. Виокремлено функції корупційної культури та механізми її формування в умовах аномії ціннісно-нормативного простору суспільства. Корупцію розглянуто як родову форму певного виду соціальних відносин, яка має широкий спектр типових інваріантів своєї репрезентації у соціокультурному просторі. Зазначено, що корупція як соціально-психологічний феномен певного ціннісно-нормативного змісту подовжується у хронологічному контексті як компенсаторний комплекс дисфункцій соціально-правової системи, зумовленої національною традицією організації економіки, виробництва та специфікою соціально-правових настановлень населення та його професійних груп.

Ключові слова: корупція, корупційна культура, інституалізація, легітимізація,

інституційна структура, ритуал, кримінальні практики.

The article presents the concept of corruption culture as a socio-psychological phenomenon and attempts to categorize it. Targeted conditioning of corruption is defined as the objectification of the problem of solving formal issues in the context of a formal procedure, but by informal (corruptive) means. Theoretical-methodological and conceptual approaches to the scientific analysis of corruption culture in foreign scientific studios are presented. Functional, structural, behavioural and other aspects of the content of the phenomenon under study are defined. Corruption culture as a hierarchy is represented on three levels. As the main processes of identification of corruption as a socio-cultural phenomenon, the processes of legitimization and ritualization of corrupt practices are defined. It is noted, that in the conditions of imitation of formal processes of combating corruption, corruption is a normative environment acts, is a certain permanent regulator of socio-legal relations in society. Based on the analysis of existing theoretical and practical studies, the definition of the concept of corruption culture is presented. It is noted that the socio-legal essence of corruption consists in the integration of such criminal phenomena as national corruption tradition, corrupt organizational culture and corrupt destruction of state institutions. The functions of the corruption culture and the mechanisms of its formation in the conditions of anomie in the value-normative space of society are singled out. Corruption is considered as a generic form of a certain type of social relations, which has a wide range of typical invariants of its representation in the sociocultural space. It is noted, that corruption as a socio-psychological phenomenon of a certain value-normative content is extended in a chronological context as a compensatory complex of dysfunctions of the socio-legal system, determined by the national tradition of the organization of the economy, production and the specificity of the socio-legal guidelines of the population and its professional groups.

Key words: corruption, corrupt culture, institutionalization, legitimization, institutional structure, ritual, criminal practices.

УДК 159.9
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.35>

Зарічанський О.А.

к. пед. н., доцент,
старший науковий співробітник відділу проблем інформаційно-психологічного протидорства
Науково-дослідного центру
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

У зарубіжних наукових студіях можна визначити три варіанти найбільш загального розуміння корупції: а) корупція як соціально-правове явище, як вид злочину [2; 8; 9]; б) корупція як результат сформованого особистісного світогляду, зумовленого суб'єктивно-середовищними чинниками [4; 7; 11]; в) корупція як істо-

рично зумовлена неправова нормативність [3; 10; 13; 16].

Усі зазначені контексти пояснення корупції не є окремими визначеннями її сутності, їх можна розглядати як показники різних аспектів її соціальної онтології. Це актуалізує питання інтеграції всіх зазначених аспектів у єдине поле дефініції

корупційної культури, що стає можливим через її опис як складного соціально-психологічного феномену.

Поняття «корупційна культура» не є новим у наукових працях та дослідженнях [14; 19]. Зазвичай йдеться про формування корупційної культури суспільства, групи чи особистості. Незважаючи на те що проблематика корупційної культури суспільства є достатньо популярною у наукових студіях [22; 23], досі не існує чіткої наукової дефініції зазначеного явища: нерозробленими залишаються категоріальні межі даного феномену, не визначено несуперечливі теоретико-методологічні підходи до його аналізу. Власне, не представлений належним чином сам понятійний конструкт корупційної культури як наукової дефініції.

Корупційна поведінка особистості (групи) найбільш наглядно виявляється у конкретній організації, тому аналіз внутрішнього середовища, культури, традицій, правил та інших чинників функціонування організації є надзвичайно важливим. Слово «культура» має велику кількість значень та супутніх смислів. Коли ми застосовуємо це поняття до груп та організацій, то практично завжди відчуваємо певні концептуальні та семантичні труднощі, оскільки самі поняття групи та організації також важко піддаються однозначному визначенню. Аналогічні за своєю концептуальною суттю визначення культури пропонували численні дослідники цього феномену, у тому числі Х. Шварц та С. Девіс [24], Г. Морган [20].

У переважній більшості визначень культуру розглядають через норми, цінності та переконання. Наприклад, Х. Шварц і С. Девіс вважають, що «культура організації є комплексом переконань і очікувань, які притаманні її членам. Ці переконання та очікування формують норми, які значною мірою визначають поведінку окремих осіб та груп» [24, с. 33]. Подібним чином з акцентом на норми, цінності та переконання розглядають культуру В. Сате [23, с. 10], Р. Кілман та М. Сакстон [12, с. 89], А. Вільямс, П. Добсон [26].

Л. Елдрідж та А. Кромбі сформулювали визначення культури так: «Під культурою організації слід розуміти унікальну сукупність норм, цінностей, переконань та зразків поведінки, які визначають способи об'єднання груп та окремих особистостей в організацію для досягнення поставлених перед нею цілей» [5, с. 89].

А. Мак-Лін та Ж. Маршалл розглядають культуру як «сукупність традицій, цінностей, установок, переконань і відносин, які створюють всеосяжний контекст для всього, про

що ми думаємо, виконуючи роботу в організації» [17, с. 25].

Г. Морган репрезентує культуру підприємства у метафоричному сенсі як «...один зі способів здійснення організаційної діяльності за допомогою використання мови, фольклору, традицій та інших засобів передачі основних цінностей, переконань, ідеології, які спрямовують діяльність підприємства у потрібне русло» [20, с. 135].

Л. Смирсіч характеризує культуру підприємства як набуті смислові системи, що передаються за допомогою природної мови та інших символічних засобів, які виконують репрезентативні, директивні та афективні функції та здатні створювати культурний простір і особливе відчуття реальності [25].

У. Оучі характеризує культуру підприємства як «символи, церемонії та міфи, які повідомляють членам організації важливі уявлення про цінності та переконання» [21, с. 45].

Спираючись на наведені та інші існуючі визначення, можна виокремити три підходи до вивчення організаційної культури: символічний, когнітивний, системний. Символічний підхід розглядає організаційний символізм як засіб підтримки керівником ідеології організації та орієнтир для співробітників. Символи мають сенс тоді, коли члени організації розуміють їх значення однаково, що визначається, насамперед, культурними цінностями. В основі когнітивного підходу лежать колективна свідомість, когнітивні схеми та загальна система знань, вірувань і правил, що визначають відповідні форми поведінки. Організаційна культура – це набуті смислові системи, що передаються за допомогою природної мови та інших комунікативних засобів, які виконують репрезентативні, директивні та афективні функції та здатні створювати культурний простір й особливе відчуття реальності.

Організаційна культура є сканером нашої поведінки, завдяки якій ми контролюємо як свою поведінку, так і поведінку інших працівників. Мета нашого дослідження – визначити, як, за яких умов і за допомогою яких механізмів організаційна культура стає культурою корупційною.

З огляду на те, що корупцію досліджували науковці з різних галузей знань, її причини також визначаються в різних аспектах – від структурних проблем політичної та економічної сфер до результатів морального занепаду особистості з її культурними відмінностями [10; 11; 13]. Психологи вивчають корупцію як багатогранне явище, яке важко охопити, оскільки воно набуває

різних форм залежно від контексту, у якому розвивається [1; 10; 13]. Так, наприклад, Р. Кінгшотт і О. Дінсер [13] пояснюють, що корупція серед працівників державного сектору багата в чому залежить від наявності та розвинутості внутрішніх зв'язків. Сприйняття моралі і норми громадянами також є одним з основних чинників, який слід брати до уваги під час оцінки схильності до участі в корупційній діяльності. Якщо оточення сприймається як дуже корумповане, тенденція до подібної поведінки різко зростає. Це спостереження підтвердили Б. Донг, У. Дуллек та Б. Тоглер [4] у публікації про «умовну корупцію».

Найвний різновекторний, «розмитий» стан наукової теорії в даній галузі можна пояснити власне самою суперечливістю лексичного змісту поняття «корупційна культура». Традиційно у повсякденному, і нерідко у науковому, комунікативному обміні термін «культура» та його похідні визначаються як дещо таке, що містить соціально корисні, конструктивні, власне «позитивні» характеристики будь-якого об'єкта. Своєю чергою, поняття «корупція» несе у собі протилежні сенси як у формальному, так і в моральному аспекті його вживання. Отже, поняття «корупційна культура» сприймається як певний оксюморон, як явище, яке є внутрішньо суперечливим і несумісним.

Тим не менше соціально-онтологічні характеристики культури при всьому різноманітті її визначень не містять, за винятком аксіологічних аспектів, будь-яких підстав або передумов для висновків про її винятково соціально корисну роль та зміст. Окрім того, в історії наукової думки як України, так і зарубіжжя міститься чимало положень, що пояснюють культуру як соціально-психологічний факт, який деструктивно впливає на природні передумови розвитку особистості та суспільства.

Виходячи із цілей нашого дослідження, ми беремо до уваги психологічні, соціологічні, насамперед інституціональні та ціннісно-нормативні, аспекти змісту культури як соціально-психологічного феномену, її системно-структурні та функціональні компоненти, інтегративне значення у соціальному просторі. Адже культура виступає не тільки і не стільки сферою художньої творчості, художньої рефлексії, але, перш за все, полягає у тісному взаємозв'язку різноманітніших форм поведінки індивідів та груп із цінностями та їх ієрархічними конфігураціями у суспільній свідомості акторів. Культура, перш за все, розкриває соціально-психологічні механізми, що керують поведінкою людей, у тому числі шляхом

ідентифікації та самоідентифікації людей із певними спільнотами та властивими їм нормативними системами.

У ракурсі нашого дослідження під основними компонентами культури розуміємо цінності та норми суспільного життя, які формують ціннісно-нормативну матрицю соціальних відносин. Щодо взаємозв'язку понять культура та корупція можна виокремити чотири теоретико-методологічні підходи – усі чотири підходи трактують корупцію як культурне явище.

Автор першого підходу, відомий автор формули корупції Р. Клітгаард, визначає культуру корупції як організаційну культуру, характерними рисами якої є цинічне ставлення до особистої власності та втрата моральних підвалин, аналіз якої здійснюється з погляду базових цінностей ділових груп, що її відтворюють [14]. Р. Клітгаард корупцію тлумачить як зловживання посадовими повноваженнями заради особистих цілей [14].

Фундаторами другого підходу в руслі структурного функціоналізму є Т. Парсонс і Р. Мертон, які визначають корупцію як тимчасовий стан, як дисфункцію в культурі. За цією концепцією корупція виявляється у ситуації аномії, негативного ставлення чи байдужості значної частини спільноти до соціальних норм. Це може бути пов'язано з тим, що в суспільстві звеличуються символи успіху, які передбачають загальнодоступність для всього населення, але насправді чинні норми та правила обмежують або повністю усувають доступ до легальних засобів досягнення цих цінностей для значної частини населення.

Теорія несумісних норм У. Райзмана пояснює виникнення корупції через протиріччя норм усередині культури. На думку автора, легітимізація корупційних мереж відбувається за рахунок визнання існуючих норм недосконалими чи несправедливими. Суспільство породжує систему міфів про норми надідеалістичні. Частина соціальних груп і підгруп починає створювати власні системи норм, якими керуються у своїй практиці. У свідомості суспільства подібні альтернативні системи норм сприймаються як антисуспільні, асоціальні чи корупційні.

У ракурсі четвертого підходу, автором якого є К. Харт (автор поняття «неформальна економіка»), корупція розглядається як частина культурної традиції, що постійно відтворюється, а рівень корупції залежить від місцевих звичаїв та цінностей певної країни [6].

Науковий інтерес викликають усі чотири підходи, оскільки будь-яка організаційна культура включає існуючі цінності та норми

у суспільстві, вона адаптує організацію до зовнішніх умов. Національний чинник виступає одним із пріоритетних під час формування культури організації. Говорячи про корупційну культуру, також маємо наголошувати на ролі окремого активного елемента, який здатний сформувати субкультуру всередині організації [1].

Особливості корупційної культури України інтегрують у собі риси всіх зазначених типів корупції як у соціально-змістовному, так і в детермінаційному аспекті. У цьому разі важливо враховувати, що об'єктом, що має певний ціннісно-нормативний зміст, виступають корупційні практики як специфічний вид соціальної взаємодії. Отже, корупційна культура може бути розглянута як результат процесу неформальної інституціалізації певного виду кримінальних практик. Детермінанти корупційної культури можна схематично представити так (рис. 1).

Рис. 1. Детермінанти корупційної культури

Корупційні поведінкові практики, маючи тривалу хронологічну та культурну історію, транслюючись у соціокультурній інституційній системі, набувають сталості, типізуються. У результаті формуються специфічні цінності та нормативи, тобто природним чином відбувається інституційний розвиток певного типу кримінальних відносин.

Із розвитком корупційної моделі відносин як виду кримінальної практики її системний зміст ускладнюється, варіюється у своїх проявах, зберігаючи основну ідентифікуючу ознаку, що полягає у певній кваліфікації даних відносин із позицій нормативно-правового регулювання як корупційних. Корупція, будучи сама по собі родовою формою певного виду соціальних відносин, має широкий спектр типових інваріантів своєї репрезентації, наприклад відповідно до специфіки інституційних локусів здійснення корупційних відносин у соціокультурному просторі. У цих випадках ціннісно-нормативні компоненти корупційних практик також ґрунтуються на специфіці ціннісно-нормативної матриці інституту їх локалізації.

Із позицій інформаційно-семіотичного підходу корупційну культуру можна визначати, насамперед, як соціально значиму інформацію, що транслюється через певні цінності, норми, символи, смисли та реалізується у соціально-поведінковому компоненті у вигляді корупційних соціальних практик.

Цінності виступають суттєвим елементом корупції, бо вона виступає як специфічна форма соціальної взаємодії, яка виникає на основі зміни (деформації) суспільних цінностей та прийняття у масовій свідомості асоціальних настановлень [14]. Корупція передбачає заміщення функціональних взаємодій, що забезпечують реалізацію суспільних потреб, у тому числі практик господарювання, дисфункціональними практиками, вузько груповими егоїстичними домаганнями, що підміняють суспільні інтереси [13].

Необхідно також зазначити, що у наведеній позиції проявляється компенсаторний, заміщувальний характер корупції, що узгоджується з висновками щодо адаптації сучасної інституційної системи до аномії соціокультурного середовища, у тому числі корупційними методами. В умовах сучасної дійсності дані процеси акумулюються стійкою історичною традицією корупції в умовах об'єктивних онтологічних передумов її виникнення як соціально-правового феномену.

На підставі описаних вище методологічних передумов можна зазначити, що корупційна культура являє собою сукупність ціннісно-нормативних регулятивів корупційної діяльності як кримінального явища, що сформована внаслідок історичного розвитку корупційних практик соціальної взаємодії та зумовлює виникнення і наступність типових форм їх реалізації у межах чинного нормативно-правового контексту суспільства.

Корупційну культуру з метою визначення її соціально ідентифікованих проявів можна представити на трьох рівнях. Макрорівень відбиває загальний стан проблеми, спрямований на підтвердження факту існування самого феномену та масштабів його відображення у соціокультурному просторі суспільства. Мезорівень фіксує особливості локалізації корупції у тих чи інших типах соціальних інститутів. Груповий та особистісний макрорівень відображає корупційну свідомість. Наведена рівнева структура корупційної культури відбиває ієрархічність побудови складних систем як їх сутнісну, універсальну властивість, де основним критерієм такого роду стратифікації виступає соціальний масштаб явища.

Ми вважаємо, що представлені вище характеристики корупційної культури дають змогу стверджувати, що остання виступає неформальною інституційною альтернативою формальному інституту позитивного права. При цьому, будучи, по суті, ціннісно-нормативною матрицею соціальної взаємодії, ці інституційні простори корелюють до стану всього комплексу характеристик соціокультурного середовища суспільства та згідно зі змістом соціального запиту дублюють функціональний набір один одного, даючи змогу реалізувати певні цілі суб'єктів формальної взаємодії найефективнішим із зазначених альтернатив на даний момент способом.

Репрезентуючими характеристиками соціокультурного та політичного середовища щодо формування корупційних деформацій культури визначаються низький рівень правосвідомості та відсутність дієвих механізмів зворотних зв'язків суспільства і держави [16]. Цей процес інтегрує риси описаних вище підходів. Наприклад, частково його можна пояснити теорією аномії Р. Мертона через адаптаційний потенціал корупції щодо низького рівня правореалізаційної практики. Водночас тут простежуються риси четвертого підходу К. Харта, згідно з яким корупція – явище, що постійно відтворюється культурною традицією, що спирається на постійні, стійкі риси національної культури. У таких умовах вона транслюється в найширший спектр формальних відносин інституційної системи та локалізується в тому числі як організаційна культура, що відповідає першому підходу Р. Клітгаарда. Отже, корупція як соціальний феномен певного ціннісно-нормативного змісту пролонгується у хронологічному контексті у соціальну перспективу як компенсаторний комплекс дисфункцій соціально-правової системи, зумовленої національною традицією організації економіки та виробництва, специфікою правових настановлень населення та його професійних груп. Неможливість досягати законних економічних бізнесових цілей правовим шляхом призводить до того, що легітимні цілі досягаються через певні ритуали за допомогою механізму легітимізації формування корупційної культури, що відбувається у контексті стійкої історичної корупційної традиції та сучасних особливостей соціокультурного та політико-економічного простору країни.

Ритуалізація та легітимація корупції є істотними елементами процесу формування корупційної культури як особливого соціально-правового феномену, оскільки формують у суспільній свідомості її статус

як стійкого, культурно зумовленого соціального факту. Тобто корупційні схеми легітимізуються через представлення щодо винятковості наданих послуг, де винагорода виступає адекватною платою їх надання. Цьому сприяють, насамперед, низький рівень правової культури населення та корупційні традиції.

Ритуалізація корупційних взаємодій ґрунтується на стійкій традиції допустимості даних форм неформальних відносин та їх легітимізації. У результаті формуються певні типові моделі комунікацій, поведінки та власне всього процесу реалізації корупційних схем, тобто відбувається їх перетворення на зрозумілі для всіх учасників ритуали. Іншими словами, послуга, що надається, виступає цінністю, купуючи та продаючи яку суб'єкти корупційних відносин керуються неформальними нормативами поведінки в їх реалізації. Зокрема, корупційні моделі професійних відносин можуть розцінюватися як неформальна, але органічна частина організаційної культури певних професійних груп. Ця обставина підтверджує правомірність наукової ідентифікації феномену корупційної культури, виводячи її з категорії виключно теоретичної конструкції у статус соціокультурного феномена. Схематично цей процес представлений на рис. 2: обидва процеси (корупційний та правовий) рівнозначно детермінують насичення соціального та психологічного змісту корупційної культури.

Отже, уся система формальних та кримінальних практик нормативно визначеного процесу досягнення легітимних цілей суб'єктами професійних відносин результується у правовому нігілізмі або через усвідомлення неефективності бюрократичних процедур, або через усвідомлення ефективності корупційних процедур, що також сприяє інституціалізації корупційних моделей мислення та поведінки.

У науковій літературі ми також знаходимо підтвердження об'єктивності описаних процесів. Так, Р. Клітгаард підкреслює, що саме бюрократизм та корупція є головними причинами того, що економічні та соціальні програми дають низький ефект, що саме бюрократизм (безконтрольність професійних чиновників) є основою, головною причиною розвитку корупції.

Представлена на рис. 2 модель відносин ілюструє феномен альтернативності корупції щодо офіційного права. Тобто ідентифікуються два інститути регулювання формальних відносин, що функціонують паралельно, де кожен супроводжує процес реалізації формальних соціальних практик у вигляді своїх методів – правових чи кримі-

нальних (корупційних). При цьому у корупції багата традиція та відпрацьовані часом моделі, а у права – низькоефективний правореалізаційний механізм та дихотомічні моделі регулювання, зумовлені відсутністю стійкої традиції правового регулювання та частою трансформацією нормативно-правового простору, його суперечливістю та декларативністю.

Рис. 2. Формування корупційної культури шляхом легітимізації корупційних поведінкових практик із причини низької (іноді нульової) ефективності практик правових

На основі представлених вище конструктів ми можемо сформулювати уявлення про функції корупційної культури. Базовими, найбільш чітко ідентифікованими є такі функції корупційної культури: трансляції; адаптивна; нормативна (регулююча); ціннісна; інтеграційна; організуюча (інституалізуюча). Усі ці функції формуються у хронологічній послідовності в контексті укрупнення масштабу корупції як соціально-правового явища, а також їх типізації, становлення комунікативних зв'язків у соціальному просторі, що відображають її інституалізацію.

Функція трансляції забезпечує пролонгацію корупційних феноменів у національній

культурній традиції будь-якої країни в історичній перспективі.

Адаптаційна функція відображає процес пристосування соціальних суб'єктів до ситуації аномії через задоволення соціальних потреб у регулюванні правової реальності корупційними нормативами.

Регулююча функція є похідною процесу формування адаптивної функції, оскільки корупційна нормативність формується у відсутності механізмів реалізації формального позитивного права за збереження соціальної потреби у ціннісно-нормативній системі реалізації соціальних взаємодій.

Своєю чергою, утворення ціннісної функції визначається нормативною, тоді як у природному процесі інституалізації недовідних відносин механізм функціонує у зворотному напрямі, коли цінності передують їх нормативному закріпленню. Проте цінності корупційної культури є легітимізацією неправової нормативності кримінальної поведінки суб'єктів корупційних взаємодій. Тобто ціннісно легітимізуються корупційні механізми реалізації соціальних взаємодій як реакція на соціальну та психологічну депривацію суб'єктів корупційних практик, ритуалізуючи та виправдовуючи корупцію як альтернативну формальним правовим процесам форму.

Інтегративна функція відображає ефекти так званої «кругової поруки», що спостерігається як наслідок механічної солідарності суб'єктів корупційних практик, забезпечує ідентифікацію їх із певним типом корупційної культури (організації, професійної групи тощо).

Інституалізуюча функція забезпечує формування цілісності корупційної культури як системи (відбувається інтеграція корупційних цінностей, нормативів, ритуалів, моделей поведінки у єдиний субкультурний простір). Ця функція є похідною від процесу формування та реалізації попередніх функцій.

Висновки з проведеного дослідження. Цільова зумовленість корупції визначається об'єктивізацією проблеми вирішення формальних питань у контексті формальної процедури, але неформальними (корупційними) засобами. Теоретико-методологічні та концептуальні підходи до наукового аналізу корупційної культури транслюють різні аспекти досліджуваного феномену:

а) як організаційну культуру, характерною рисою якої є цинічне ставлення до особистої власності та втрата моральних підвалин;

б) як тимчасовий стан, як дисфункцію в культурі;

в) у контексті теорії несумісних норм – виникнення корупції через протиріччя норм усередині культури;

г) як специфіку місцевих (національних) звичаїв та цінностей.

Як складна система корупційна культура може бути представленою на трьох рівнях: макрорівні, що відбиває загальний стан проблеми; мезарівні, що фіксує особливості локалізації корупції в окремих соціальних інститутах; груповому та особистісному макрорівні, що відображає корупційну свідомість. Основними процесами ідентифікації корупції як соціокультурного явища виступають процеси легітимізації та ритуалізації корупційних практик. На основі аналізу наявних теоретичних та практичних досліджень можна дійти висновку, що соціально-правова сутність корупції полягає в інтеграції таких кримінальних феноменів, як національна корупційна традиція, корупційна організаційна культура та корупційні деструкції державних інститутів. Тобто корупція виявляється як родова форма певного виду соціальних відносин, яка має широкий спектр типових інваріантів своєї репрезентації у соціокультурному просторі. Як соціально-психологічний феномен певного ціннісно-нормативного змісту корупція подовжується у хронологічному контексті як компенсаторний комплекс дисфункцій соціально-правової системи, зумовленої національною традицією організації економіки, виробництва та специфікою соціально-правових настановлень населення та його професійних груп.

Перспективи дослідження. Представлені в роботі змістовні та структурно-функціональні характеристики корупційної культури корелюють до її понятійного конструкту, репрезентують позиції, представлені з даної проблематики у зарубіжній науковій літературі, що розкриває широкі як суто теоретичні, так і практичні можливості подальших наукових розвідок у цій царині, зокрема створення комплексних соціально-психологічних програм, спрямованих на попередження та запобігання корупції як ганебного суспільного явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Andvig J., & Fjeldstad O. *Corruption: a review of contemporary research*. Bergen: Chr. Michelsen Institute, 2001. 122 p. URL: <http://bora.cmi.no/dspace/bitstream/10202/225/1/R%202001%207.pdf>
2. Argandoña A. Private-to-private corruption. *Journal of Business Ethics*, 47, 2003. 253–267.
3. Banerjee R. On the interpretation of bribery in a laboratory corruption game: Moral frames and social norms. *Experimental Economics*, 19 (1), 2016. 240–267. URL: <https://doi.org/10.1007/s10683-015-9436-1>
4. Dong B., Dulleck U., & Torgler B. Conditional corruption. *Journal of Economic Psychology*, 33 (3), 2012. 609–627. URL: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.12.001>
5. Eldridge J., Crombie A. *A sociology of organization*. London : Allen &Unwin, 2013. 224 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203545867>

6. Hart K. *The Memory Bank: Money in an Unequal World*. London: Profile; republished in 2001 as *Money in an Unequal World*. New York : Texere. 2000. 360 p.

7. Gino F., Ayal S., & Ariely D. Contagion and differentiation in unethical behavior: The effect of one bad apple on the barrel. *Psychological Science*, 20 (3), 2009. 393–398. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2009.02306.x>

8. Gorsira M., Denkers A., & Huisman W. Both sides of the coin: Motives for corruption among public officials and business employees. *Journal of Business Ethics*, 2018. 151 (1). P. 179–194. URL: <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3219-2>

9. Guerrero M., Rodríguez-Oreggia E. On the individual decisions to commit corruption: A methodological complement. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 2008, 65 p. 357–372. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2005.09.006>

10. Jancsics D. Interdisciplinary perspectives on Corruption. *Sociology Compass*, 2014. 8 (4), p. 358–372. URL: <https://doi.org/10.1111/soc4.12146>

11. Julián M., & Bonavia T. Psychological variables related to corruption: a systematic review *Anales de psicología / annals of psychology*. 2020, vol. 36, nº 2 (may), 330–339. URL: <https://doi.org/10.6018/analesps.389371>

12. Kilmann R. H., Saxton M. J. and Serpa R. Issues in Understanding and Changing Culture. *California Management Review*, 1986. 28, p. 87–94. URL: <https://doi.org/10.2307/41165186>

13. Kingshott R., & Dincer O. Determinant of public service employee corruption: a conceptual model from the Psychological Contract Perspective. *Journal of Industrial Relations*, 50 (1), 2008. 69–85.

14. Klitgaard Robert *Controlling Corruption* (University of California Press, 1988. 230 p.

15. Kroeber A. L., Kluckholm C. K. *Culture: a critical review of concepts and definitions Peabody Museum of Archeology and Ethnology Papers*, № 47. Cambridge, MA, Harvard University, 1952. 247 p.

16. Liu Z., Liu X., Hong Y., Brockner J., Tam K., & Li Y. Is individual bribery or organizational bribery more intolerable in China (versus in the United States) Advancing theory on the perception of corrupt acts. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 2017. 143, p. 111–128. URL: <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2016.12.002>

17. McLean A., Marshall J. *Intervening in cultures*, working paper. University of Bath, 1993. 109 p.

18. Melgar N., Rossi M., & Smith T. The perception of corruption. *International Journal of Public Opinion Research*, 2010. 22 (1), 120–131.

19. Miller W. L., Grødeland A. B., & Koshechkina T. Y. *A culture of corruption? Coping with government in postcommunist Europe*. Budapest : Central European University Press 2000. 2001. 244 p.

20. Morgan G. *Images of Organization*. Beverly Hills, Calif. : Sage, 1986. 421 p.

21. Ouchi W. G. *Theory “Z”: How American business can meet the Japanese challenge*. Reading, MA : Addison-Wesley, 1981. P. 381–387.

22. Salmon T., & Serra D. Corruption, social judgment and culture: An experiment. *Journal of*

Economic Behavior & Organization, 142, 2017. 64–78.

URL: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2017.06.004>

23. Sathe V. Culture and Related Corporate Realities. Richard D. Irvin, Inc., 1985. 358 p.

24. Schwartz H., Davis S. Matching Corporate Culture and Business Strategy *Organizational Dynamics*. 1981. Summer. P. 30–48.

25. Smircich L. Concepts of Culture and Organizational Analysis *Administrative Science Quarterly*. 1983. № 28. P. 255–274.

26. Williams A., Dobson P., Walters M. Changing Culture: New Organizational Approaches. London: Institute of Personnel Management, 1993. 309 p.